

ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ДЕРЖАВИ ІЗРАЇЛЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ РОЗВИТКУ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 50-Х РОКІВ ХХ СТ.

У статті розглянуто історичні обставини, що зумовили появу в регіоні Близького Сходу Держави Ізраїль. Проаналізовано основні фактори дій найбільш впливових міжнародних гравців на той час, якими виступали США та СРСР. Викладено логіку початкового курсу державного розвитку Ізраїлю та відповідної реакції оточуючої його низки арабських країн.

Ключові слова: Ізраїль, друга половина 50-х рр. ХХ ст., Близький Схід, арабські країни, Радянський Союз, Сполучені Штати Америки.

В статье рассмотрены исторические обстоятельства, обусловившие появление в регионе Ближнего Востока Государства Израиль. Проанализированы основные факторы действий наиболее влиятельных международных игроков в то время, каковыми выступали США и СССР. Изложена логика начального курса государственного развития Израиля и соответствующей реакции окружавших его арабских стран.

Ключевые слова: Израиль, вторая половина 50-х гг. ХХ ст., Ближний Восток, арабские страны, Советский Союз, Соединенные Штаты Америки.

The article contains the analysis of historical circumstances that made possible of the appearance of the Israel State on the Middle East. The author analyses the main factors of performance of the biggest international players that were the USSR and USA on that time. The logic of the first steps of Israel and surrounding Arabic states has been displayed in the work.

Key words: Israel, second half 50th. XX item, the Near East, the Arabian countries, Soviet Union, the United States of America.

Проблема утворення Держави Ізраїль та її розвитку зберігає свою актуальність протягом 60 років, адже близькосхідний регіон і надалі залишається гарячою точкою на карті світу.

Друга світова війна значною мірою змінила карту світу та розстановку сил у ньому. Посилення позицій Радянського Союзу і Сполучених Штатів потягнуло за собою зміну всієї структури міжнародних відносин. Вони стають біполярними, прагнення союзників великих держав заручитись їх підтримкою стає очевидним і неспростовним чинником розвитку ситуації в тогочасному світі.

Близький Схід не випадково стає об'єктом уваги провідних військово-політичних гравців. По-перше, цей регіон є місцем зосередження

близько 80 % світових запасів нафти. По-друге, позиції Великої Британії і Франції, які домінували в регіоні після Першої світової війни, значно послабились. По-третє, постає проблема утворення єврейської держави, чому певною мірою сприяли жорстокі репресії проти європейських євреїв, здійснені гітлерівцями. Активна діяльність сіоністських організацій закінчилась значним збільшенням єврейського населення Палестини та усвідомленням англійською адміністрацією потреби співробітничати з міжнародною спільнотою в справі розв'язання палестинської проблеми.

Об'єктивно СРСР і США були зацікавлені у винесенні палестинського питання на розгляд

Організації Об'єднаних Націй. Позиції обох держав в цьому міжнародному органі були міцними, тому як радянській, так і американській делегаціям було вигідно розіграти карту створення єврейської держави. Варто відзначити, що стосунки Сполучених Штатів з Великою Британією і Францією бажали кращого, а лідерство Радянського Союзу в Східній Європі було беззаперечним.

Відмова Великої Британії від свого мандату на Палестину стала наочним підтвердженням краху світової колоніальної системи. Кожна з двох наддержав намагалась в цих умовах досягти своїх вигод. СРСР прагнув скористатись соціалістичними поглядами політиків, які стояли біля витоків Ізраїлю, а Сполучені Штати ставили на меті не лише заповнити вакуум сили в близькосхідному регіоні, але в умовах «холодної війни» намагались оточити СРСР системою військово-політичних союзів, орієнтованих на протистояння загрозі радянської експансії.

Витоки та ескалація близькосхідної кризи

Винесення палестинської проблеми на розгляд Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй мало створити умови для справедливого вирішення долі як палестинських арабів, так і єврейських репатріантів. 26 травня 1947 р. розпочала свою роботу спеціальна комісія ООН, до складу якої увійшли представники Канади, Чехословаччини, Гватемали, Нідерландів, Перу, Швеції, Уругваю. Всього комісія провела 36 засідань. «В числі рекомендацій, які були прийняті всіма членами комісії, були припинення мандату на Палестину і надання їй незалежності в максимально короткий термін, якому мав передувати перехідний період. Всі члени комісії висловились за збереження економічної єдності Палестини, яке розглядалось ними в якості необхідної умови існування і прогресу її народів [1]. Значною мірою справедливе розв'язання палестинської проблеми мало стати першим випробуванням для новоствореної Організації Об'єднаних Націй. Приклад Ліги Націй, яка не виправдала сподівань в якості миротворчого інструменту в міжвоєнній Європі, свідчив про необхідність створення реального інструменту прийняття рішень в умовах нових політичних реалій.

19 листопада 1947 р. Генеральна Асамблея ООН на своєму 128-му засіданні двома третинами голосів ухвалила резолюцію № 181 (II), яка передбачала поступове утворення двонаціональної арабо-єврейської держави, яка мала бути пов'язана тісними політичними, економічними відносинами та спільним контролем над релігійними святинями світового значення. Варто зазначити, що це рішення стало можливим лише завдяки узгодженій позиції Радянського Союзу та Сполучених Штатів. Єврейська держава мала отримати 56 % території, на якій проживали 509780 арабів та 499020 євреїв. На 43 % території колишньої британської підмандатної території, де мала утворитись арабська держава

Палестина, проживали 749 тисяч арабів та 9,5 тисяч євреїв. Єрусалим мав «бути створений як окрема одиниця з особливим міжнародним режимом і буде управлятись Об'єднаними Націями» [2].

Це був досить прийнятний вихід з ситуації, що склалась після масової репатріації євреїв з Європи. Їх кількість на землях Палестини постійно зростала, але не створювала критичної маси для досягнення єврейською меншістю державності. Але навчені гірким досвідом багатовікових єврейських погромів в Європі, лідери сіоністського руху взяли курс на примусове переселення арабів з земель, відведених ООН для створення Ізраїлю. Воєнізовані загони «Хагани» та «Іргуна» не гребували жодними засобами (згадаймо різанину в селищі Дейр-Ясін поблизу Єрусалима напередодні завершення англійського мандату на Палестину, жертвами якої стали 256 арабів) та виганяли тисячі арабів з земель їхніх пращурів.

Але не варто вважати, ніби арабська держава Палестина не зуміла постати виключно через протидію сил світового сіонізму. В 1947 р. було створено Лігу Арабських Держав, членами якої стали Єгипет, Сирія, Ліван, Трансйорданія, Саудівська Аравія, Ірак, Йемен. Усі ці країни являли собою напівфеодальні арабські монархії, на які планувала спертись Велика Британія в своєму прагненні зберегти вплив у регіоні. Зрозуміло, що арабські монархи не були зацікавлені в утворенні демократичної арабської держави на своїх кордонах.

Також суттєвий вплив на ситуацію навколо Палестини здійснили радикальні ісламістські організації, серед яких виділялась утворена Хасаном аль-Банною в 1927 р. «Брати-мусульмани». Друга світова війна значно послабила Британську колоніальну імперію, а важливою особливістю національно-визвольного руху на Близькому Сході стало гуртування значної частини патріотичних сил навколо гасла мусульманського відродження. В цих умовах поява на палестинських землях світської держави, в якій би панувала віротерпимість, не відповідала інтересам лідерів мусульманських організацій.

Потрібно зазначити, що на утворення двох держав з колишньої англійської підмандатної території значною мірою впливали інтереси наддержав. СРСР і США вже розпочали «холодну війну», і Близький Схід як перехрестя трьох континентів уявляв неабиякий інтерес для обох сил. Цікаво, що і в Москві, і в Вашингтоні було прийнято рішення про підтримку єврейської держави, що мало відповідати державним інтересам обох сторін.

Про американські пріоритети на Близькому Сході мова піде нижче. Набагато цікавішою видається формування радянської позиції щодо утворення Ізраїлю. Довгий час у вітчизняній історіографії панувала думка про виключно американську зацікавленість в утворенні

еврейської держави. Але Сталін та його оточення мали свої розрахунки щодо Ізраїлю.

Прагнення радянського керівництва використати євреїв в якості «п'ятої колони» британської колоніальної імперії виглядають в тогочасних реаліях природно. Значне послаблення могутності Великої Британії внаслідок Другої світової війни цілком логічно привернуло увагу двох наддержав – СРСР і США – до британської колоніальної спадщини. До того ж, радянське керівництво мало певний досвід використання єврейської громади країни у власних інтересах. (Мається на увазі створення під час другої світової війни на території Радянського Союзу Єврейського Антифашистського Комітету, очолюваного актором Соломоном Міхоелсом).

Відомо, що США отримали найбільші політичні дивіденди від своєї участі в Другій світовій війні. Певною мірою повторилась історія 1917-1918 років, коли «14 пунктів» Вудро Вільсона суттєво змінили шлях розвитку Європи. В 40-х роках відмова Вашингтону від ізоляціонізму дозволила країні стати флагманом західного світу. В умовах значного послаблення колоніальних імперій в поєднанні з суттєвим піднесенням впливу СРСР в країнах «третього світу» потреба в сильному лідері західного світу була очевидною.

Позиція США щодо палестинського питання

Піднесення промислової могутності Америки дозволило країні поширити свій вплив на Європейський континент. Такий перебіг подій наклав на уряд Сполучених Штатів серйозні зобов'язання щодо підтримки цілісності капіталістичного світу. Але не варто забувати, що в інтересах американців була підтримка національно-визвольні рухи в країнах Азії і Африки. Події на Близькому Сході не стали винятком.

На американську близькосхідну політику після закінчення Другої світової війни впливали кілька чинників. По-перше, американці останніми усвідомили необхідність активніше реагувати на події в регіоні. По-друге, перебіг подій другої світової війни дозволив урядові США проводити свою політику фактично в усіх регіонах «третього світу». По-третє, паростки протистояння двох систем проросли вже в останні місяці другої світової війни, тому для Сполучених Штатів виключно важливим було позбавитись від ізоляціонізму і перейти у наступ.

Близький Схід став ареною випробування американського зовнішньополітичного потенціалу. Гаррі Трумен, який після смерті у квітні 1945 р. Франкліна Рузвельта став президентом США, зробив близькосхідний напрям пріоритетом своєї зовнішньої політики. Так уже 31 травня 1945 р. Трумен поставив перед прем'єр-міністром Великої Британії Еттли вимогу про надання дозволу на еміграцію до Палестини 100 тисяч європейських євреїв, що викликало негативну реакцію серед арабських держав.

12 березня 1947 р., виступаючи перед конгресом, Гаррі Трумен виклав своє бачення

зовнішньої політики в нових умовах. Цей виступ отримав назву «доктрини Трумена». Американський президент, звертаючи увагу на радянський тиск на Туреччину і Грецію, запропонував протидіяти будь-якій активності СРСР в усіх точках земної кулі. Трумен виступив з пропозицією надавати «військову допомогу тим політичним силам всередині будь-якої держави світу, погляди і політика яких імпонували Вашингтону» [3].

Тактичні і стратегічні розрахунки Сполучених Штатів полягали в підтримці ідеології утворення єврейської держави, що, безумовно, не відповідало інтересам арабів. Єдиною можливістю для останніх чинити опір американському проникненню на Близький Схід було створення несприятливих умов для нафтовидобувних компаній. Тому «в лютому 1948 р. Ліга арабських держав порекомендувала своїм членам припинити сприяння нафтовим інтересам західних держав на Близькому Сході» [4]. Попри боротьбу проарабських і сіоністських тенденцій як в своєму оточенні, так і в держдепартаменті, президент Трумен проводив в цілому історично виправданий курс на підтримку ідеї поділу Палестини на дві держави зі збереженням між ними економічного союзу.

Радник Трумена Кларк Кліфорд у своєму меморандумі, присвяченому шляхам розв'язання близькосхідної проблеми, стверджує: «Поділ Палестини поза всяким сумнівом сприятиме остаточному розв'язанню палестинського питання і дозволить уникнути військового конфлікту в регіоні... В доповнення до всього, поділ Палестини є єдиною можливою заходом щодо зміцнення нашої позиції у протиборстві з Росією... Арабські держави не мають, крім Сполучених Штатів, ніяких інших великих споживачів нафти:

а) вони повинні мати долари і можуть отримувати їх тільки від США;

б) їхня соціальна та економічна структура не виправно збиткова для прийняття радянської орієнтації. Для правлячих класів арабських країн перехід в радянську сферу впливу був би самогубством;

в) Саудівська Аравія має найбільші запаси нафти в регіоні. Король Ібн Сауд неодноразово прилюдно відмовлявся погрожувати Сполученим Штатам накладенням заборони на нафтові концесії незалежно від нашої позиції по відношенню до поділу Палестини.

г) Безпека і нафтові інтереси Америки на Близькому Сході повністю залежать від ефективного здійснення рішення ООН щодо Палестини. Необхідність військового, політичного і економічного самозбереження примусить арабів продавати нафту Сполученим Штатам. Вони залежать від нас більше, ніж ми від них» [5].

Цей документ, який був наданий Трумену в березні 1948 р., багато в чому зумовив американську політику стосовно Близького Сходу. Усвідомлюючи твердість власної позиції в регіоні, американський лідер міг навіть

дозволити собі солідаризуватись з СРСР у питанні доцільності поділу Палестини. Якщо американський державний департамент виступав за більш помірковану політику, яка б враховувала арабські інтереси, то Трумен, підкоряючись логіці «холодної війни», робив ставку на новостворену єврейську державу. Він був змушений враховувати чинник соціалістичних поглядів засновників Ізраїлю, що з урахуванням можливої підтримки Радянського Союзу могли звести нанівець допомогу американських сіоністських організацій. Зволікання з позицією щодо Ізраїлю могло коштувати американцям перетворення країни на форпост радянського впливу в регіоні.

Обираючи між незадоволенням арабських країн, в яких суттєву роль починав відігравати ісламський екстремізм, та можливим утиском інтересів американських нафтовидобувних компаній в регіоні, лідер Сполучених Штатів зробив ставку на якнайшвидше визнання Ізраїлю. Еліяху Епштейн, представник Тимчасового Уряду Ізраїлю, в листі до Трумена наголосив: «Цілком усвідомлюючи глибоке коріння симпатії, яка існує і зміцнюється протягом останніх 30 років між Урядом Сполучених Штатів і єврейським народом Палестини, я уповноважений тимчасовим урядом нової держави передати цього листа і висловити надію, що ваш уряд визнає і вітатиме Ізраїль в співдружності націй».

Аналізуючи погляди Трумена на вирішення палестинського питання і відносно появи Держави Ізраїль слід відзначити наступне. Президент США Г. Трумен сам безпосередньо перебував під сильним тиском зі сторони єврейського американського лобі, де важливу роль грав його колишній партнер по «Трумен і Джакобсон» (галантерейному магазину в Канзас-сіті) Едді Джакобсон. Президент США намагався балансувати між різними групами інтересів у палестинському питанні. Зокрема, у листі сенатору Джозефу Боллу восени 1945 р. він зізнався: «Я прямо кажу євреям, що якщо вони готові надати мені п'ятсот тисяч солдат для ведення війни з арабами, ми можемо задовольнити їх бажання, інакше ми поки зачекаємо з переговорами. Я не думаю, що Ви та інші члени Сенату схилитесь до того, щоб надіслати півдужини дивізій в Палестину для підтримки єврейської держави. Я намагаюсь перетворити світ у безпечне місце для євреїв, але при цьому не хочу йти війною на Палестину» [6].

Зрештою, Трумен залишився на позиції, яку заступник держсекретаря США Д. Ачесон описав таким чином: «По-перше, термінова еміграція в Палестину ста тисяч переміщених євреїв зі Східної Європи; по-друге, повне неприйняття політичної чи військової відповідальності за це рішення» [7].

У розумінні багатьох така політика Г. Трумена означала пряму підтримку ним сіоністського руху. Більшість сіоністів також вважали, що

політика США по відношенню до Палестини повністю співпадає з їх політикою. Коли ж вони знаходили відмінності, то тут же звинувачували Білий Дім в проарабській позиції. Араби також вважали, що Трумен стоїть на позиціях сіонізму і відносились до нього з прихованою агресивністю. Проте, «наша політика», – казав сам Трумен, – не була ані єврейською, ані арабською, а була просто американською політикою. Вона була американською, оскільки була спрямована на мирне розв'язання проблем у цьому важкому регіоні».

Зростав тиск на президента США і всередині країни. Лише протягом другої половини 1947 року Трумен отримав більше 135 тисяч листів, телеграм і петицій на підтримку створення єврейської держави в Палестині. У листопаді 1947 року Трумен таємно зустрівся з найбільш поважним лідером сіонізму 74-річним вченим Х. Вейцманом. Під час зустрічі Вейцман розповів Трумену про своє бачення того, як євреї відродять Палестину і перетворять її на процвітаючу індустріальну державу, як вони будуть освоювати пустелю. Нова єврейська держава, за його словами, стане прикладом для всього регіону. Вейцман показував Трумену карти, за якими передбачались різні плани розділення Палестини і розповідав про те, як він планує облаштувати сільське господарство в новій державі. Трумен, який багато років провів на фермі в Міссурі, не лише зацікавився продемонстрованими планами, але й пообіцяв Вейцману свою підтримку. Одразу по закінченню зустрічі президент доручив американській делегації підтримати в ООН проект розділення Палестини на дві частини.

Головну тривогу в Трумена викликало те, що розділення Палестини може бути використане Радянським Союзом для укріплення своїх позицій в регіоні. Вейцман був не згодний із цією думкою: «Існують застереження, що реалізація нашого проекту в Палестині може бути якимось чином використана як канал для проникнення комуністичних ідей на Близький Схід. Нема нічого більш далекого від правди. Наші емігранти зі Східної Європи – це саме ті люди, які залишають комуністичні райони. ...Небезпека комунізму існує лише в неграмотних і збіднілих прошарках, нездатних самостійно йому чинити спротив» [8].

До цього часу англійська адміністрація Палестини стала головною ціллю сіоністського руху. Зростало насильство, події набували некерованого характеру. 22 червня 1946 року єврейські бойовики підірвали англійський військовий центр, що був розташований в готелі «Цар Давид» в Тель-Авіві, загинув 91 чоловік. На початок 1947 року під впливом світового співтовариства і тиску зі сторони США та інших європейських країн Англія дозволила переїзд у Палестину євреїв-біженців з Європи. Втративши можливість контролювати ситуацію і підтримувати порядок, Лондон оголосив, що призупиняє дію

свого мандату з 15 травня 1948 року. Арабські лідери одразу ж публічно заявили, що цей день стане початком «захисту прав арабів». ООН терміново створила спеціальну комісію з розгляду палестинського питання, і під тиском США 29 листопада 1947 року ухвалила рішення, що передбачає розділ Палестини на арабську і єврейську частини.

У такій ситуації американське керівництво не могло не визнати новостворену державу. 14 травня 1948 р. Білий дім передав для опублікування в пресі заяву президента такого змісту: «Уряд отримав інформацію про те, що в Палестині проголошена єврейська держава, і її тимчасовий уряд просить про визнання. Сполучені Штати визнають тимчасовий уряд як владу нової Держави Ізраїль де-факто» [9].

Наслідки проголошення Єврейської держави

Війна між арабами і євреями не примусила на себе чекати. Арабські монархії, заохочувані ісламістами, вирішили знищити єврейську державу. Опосередкованою метою для близькосхідних монархій було захоплення територій, виділених Організацією Об'єднаних Націй для утворення незалежної та демократичної Палестинської держави.

В умовах ескалації напруги в близькосхідному регіоні американський сенат приймає 11 червня 1948 р. резолюцію № 239, відому як «резолюція Ванденберга», яка «юридично санкціонує відмову США від проголошеного колись принципу невтручання в конфлікти в інших районах світу в мирний час» [10]. Ця подія засвідчила відмову Сполучених Штатів від статусу регіональної наддержави заради більш активного втручання в міжнародні відносини.

В американських керівних колах добре розуміли, що самими деклараціями успіх завоювати буде дуже важко. Про це свідчить доповідь Ради національної безпеки про політику по відношенню до Ізраїлю та арабських держав, датована 17 жовтня 1949 р. Оскільки протягом лютого-липня 1949 р. між Ізраїлем та арабськими країнами були підписані «Загальні угоди про перемир'я», цю доповідь можна розглядати в якості декларації американської політики в регіоні після того, як єврейська держава довела своє право на існування. В ній окреслювались ключові моменти політики США на Близькому Сході: «Наша політика по відношенню до Ізраїлю і арабських держав має спиратись на такі фундаментальні передумови: а) політична і економічна стабільність Ізраїлю і арабських держав мають вирішальне значення для безпеки Сполучених Штатів...; б) національна зацікавленість Сполучених Штатів полягає в тому, щоб користуватись повагою і, наскільки це можливо, доброю волею народів Близького і Середнього Сходу, і євреїв і арабів, і підтримувати їх орієнтацію на Захід і віддалення від Радянського Союзу; в) розходження між новою ізраїльською державою та сусідніми арабськими країнами мають бути усунуті, в усякому випадку, так, щоб

Ізраїль і арабські держави могли спільно діяти у відсічі радянської агресії...; д) з метою реалізації названих пунктів, необхідним є тісне співробітництво Сполучених Штатів з Об'єднаним Королівством. Крім цього, Сполучені Штати повинні мати на увазі бажаність співробітництва з Францією, Туреччиною та іншими мусульманськими неарабськими державами регіону з тією ж метою» [9, 57-58].

Хоча документ має значний відбиток термінології, широко вживаної під час «холодної війни», очевидним є бажання американців знайти шляхи порозуміння між арабами та ізраїльтянами. Звичайно, Вашингтон переслідував власні інтереси в регіоні, але відсутність беззаперечної підтримки єврейської держави свідчить про реалістичний підхід до близькосхідної проблеми на межі 40-50-х років.

Трумен добре розумів, що без фінансової підтримки держав регіону американська політика на Близькому Сході буде приречена на невдачу. Економічна могутність, яка базувалась на високому рівні розвитку виробництва та значних грошових резервах, дозволяла Сполученим Штатам фінансувати боротьбу проти радянського впливу в усіх стратегічно важливих регіонах світу. Оскільки присутність на Близькому Сході відповідала інтересам могутніх нафтовидобувних компаній, то політика американського президента була спрямована на їх активний захист [11].

24 травня 1951 р. президент Гаррі Трумен запропонував конгресу ухвалити «Програму обопільної безпеки», у відповідності з якою близькосхідним країнам виділялось на економічні та військові потреби 540 мільйонів доларів» [12].

Початок 50-х років можна визначити рубіжною датою в історії близькосхідного конфлікту. Для цього є декілька причин:

- Держава Ізраїль постала як реальність в близькосхідному регіоні. Її керівництво, користуючись підтримкою як СРСР, так і США, зуміло не тільки дати відсіч нападу військ Ліги арабських держав, але стати в 1949 р. членом ООН і швидко інтегруватись в світову спільноту.
- Смерть Й. Сталіна в 1953 р. призвела до пом'якшення радянської політики, але загальна «відлига» не поширилась на близькосхідний регіон, де інтереси Радянського Союзу і Сполучених Штатів постійно перетинались.
- У 1952 р. президентом США було обрано Дуайта Ейзенхауера, який змінив політику країни в цьому регіоні. Ще в 1948 р., говорячи про наслідки визнання єврейської держави, Ейзенхауер підкреслював: «Визнання Ізраїлю посягло насіння розбрату в регіоні... США повністю втратили престиж в арабському світі. [Араби] мають реально все, що нам потрібно. Вони мають все, що нам потрібно запропонувати. У Ізраїля для нас немає нічого, крім біди. Підтримуючи Ізраїль, ми,

висловлюючись військовою мовою, підтримуємо не той бік».

- На початку 50-х років в країнах близькосхідного регіону відбулись національні революції, наслідком яких став прихід до влади представників національно-патріотичних сил, які орієнтувались на незалежний розвиток країн та потребували

допомоги у справі побудови національної промисловості. Таку допомогу могли надати, з дотриманням країнами-реципієнтами певних умов, лише Радянський Союз і Сполучені Штати. Це і визначило логіку розвитку ситуації на Близькому Сході до середини 70-х років.

ЛІТЕРАТУРА

1. Григорьев В.В., Федченко А.А. Палестинский вопрос в ООН (1945-1947) // Международный сионизм: история и политика: Сб. ст. – М., 1977. – С. 63.
2. Див.: Киселев В.И. Палестинская проблема в международных отношениях: региональный аспект. – М.: «Наука», 1960. – С. 53.
3. Уткин А.И. Стратегия глобальной экспансии: Внешнеполитические доктрины США. – М.: Международные отношения, 1986. – С. 51-52.
4. The New York Times. – 1948. – February 22.
5. Цитується за: Колобов О.А. Соединенные Штаты Америки и проблема Палестины. – С. 86-87.
6. Merle Miller. Plain Speaking. An Oral Biography of Harry S. Truman. – New York: Berkeley Books, 1984. – P. 57, 232-233.
7. Dean Acheson. Present at the Creation: My Years in the State Department. – New York, Norton, 1969. – P. 170.
8. Harry S. Truman. Memoirs, Vol. 2, 1946-1952. – New York: Da Capo Press, 1986. – P. 158.
9. Колобов О.А., Корнилов А.А., Сергунин А.А. Документальная история арабо-израильского конфликта. – Нижний Новгород, 1991. – С. 57.
10. Пономарева И.Б., Смирнова Н.А. Геополитика империализма США. – М., Мысль, 1986. – С. 87.
11. Harry S. Truman. Memoirs, Vol. 1. – New York: Da Capo Press, 1986. – P. 379.
12. Колобов О.А. Соединенные Штаты Америки и страны Ближнего Востока во времена «холодной войны». – Горький, 1983. – С. 17, 115-116.

Рецензенти: доктор історичних наук, професор С.В. Пронь;
доктор історичних наук, професор М.О. Багмет.

© Магда Є.В., 2009

Надійшла до редколегії 17.03.2009 р.